

ПИТАННЯ НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94:352.08(438+477)“1506/1572”

Віталій Михайловський
(Київ)

ВИЩІ УРЯДНИКИ РУСЬКИХ ВОЄВОДСТВ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА У 1506-1572 рр. ВІДКРИТА/ЗАКРИТА ГРУПА 1

У статті проаналізована проблема обіймання урядницьких посад у Руському, Белзькому, Подільському воєводствах Польського королівства у XVI ст. З'ясовано, що більшість урядів обіймали представники певного кола шляхетських родин, для яких ці посади ставали основою соціального престижу, матеріального збагачення та кар'єрного зростання.

Ключові слова: *шляхта, родини, уряд, каштелян, воєвода.*

З початком XVI ст. належність до вищої урядницької верстви остаточно утверджується у свідомості шляхетського стану як основний елемент престижності тієї чи іншої родини. Старі урядницькі роди у нових умовах, коли уряди воєводи та каштеляна автоматично давали місце у сенаті, намагаються збільшити кількість сенаторів у родині, що є для них стратегічним завданням для збереження і можливого збільшення престижності роду. Нові ж, хто протягом XV ст. здобував місце під сонцем для своєї родини, прагнули закріпитися серед урядницького прошарку на-самперед у родинних для себе теренах.

На цей час, початок XVI ст., остаточно утверджується урядницька структура в Руському, Подільському та Белзькому воєводствах. Це виразилося у практично безперервному перебуванні на державних посадах урядників, що показує їх цінність для шляхти. За уряди точилася як відкрита (на сеймах), так і закрита (при особі короля) боротьба.

У XVI ст. функціональне навантаження урядів воєводи та каштеляна зводилося лише до двох функцій: очолювати посполити рушення від свого воєводства та представляти своє ж воєводство або землю на сеймі. В цей час до традиційних на руських землях номенклатури вищих урядів додається ще один – уряд любачівського каштеляна, який з'являється у 1557 році². Що стосується ще однієї групи урядників – старост у центрах воєводств, то до них, як і у період 1434-1506 років, зараховувалися генеральні руський та подільський староста, а також белзьський старости. Наявність у цій та попередній розвідці вищих ґродських урядників пояснюється їхньою впливовістю у шляхетському соціумі місцевої шляхти й тим фактом, що обіймання уряду старости у XVI ст. на цій території Польського королівства часто було першим кроком отримати перший сенаторській уряд.

Загалом до розгляду за 1506-1572 рр. маємо три воєводські, вісім каштелянських і три старостинські уряди. Верхня хронологічна межа обмежується 1572 р., коли зі смертю останнього Ягеллона – Сигізмунда II Августа припиняє своє існування династія, що панувала у Польському королівстві від 1386 р. та початком нового періоду в історії вже Речі Посполитої – доби виборних (елекційних) монархів та посилення ролі сейму.

За цей період на руських землях вищі уряди обіймалися 116 разів 73 особами, які належали до 45 родин.

Таблиця 1

Родини що посідали вищі уряди у руських воєводствах в 1506-1572 роках³

№	Прізвище, прізвисько, герб	Перша згадка з урядом на руських землях	Кількість вищих урядів⁴	Чи мали раніше земські або городські уряди⁵	Звідки походили⁶
1	Бажі, г. Корчак	1561 п. к.	2	Так	Перемишльська
2	Бали, г. Ѓоздава	1495 с. к.	1	Так	Перем., Сяноц.
3	Бжеські, г. Цюлек	1572 г. п. с.	1	Ні	Сандомирське
4	Бзіцькі, г. Цюлек	1555 х. к.	1	Ні	Холмська
5	Бонери, г. Бонарова	1552 х. к.	1	Так	Краківське
6	Боратинські, г. Корчак	1555 п. к.	2	Так	Перемишльська
7	Ваповські, г. Нечуя	1570 п. к.	1	Так	Перемишльська
8	Влодки, г. Правдич	1543 г. п. с.	1	Так	Холмська ?
9	Гербурти, г. Власний	1535 п. к.	8	Так	Перемишльська
10	Граб'я, г. Граб'я	1544 х. п.	1	Так	Сандомирське
11	Дембовські, г. Єліта	1557 лб. к.	3	Так	Ленчицьке
12	Замойські, г. Єліта	1569 х. к.	2	Так	Холмська
13	Збонські, г. Наленч	1535 х. к.	1	Так	Великопольща
14	Зелінські, г. Цюлек	1522 х. к.	1	Так	Сандомирське
15	Іскшицькі, г. Рогаля	1535 г. п. с.	1	Так	Цешинська Силезія
16	Каменецькі, г. Пилява	1474 с. к.	3	Так	Сяноцька
17	Кміти, г. Шренява	1433 п. к.	5	Так	Краківське
18	Колі, з Далеяова, г. Юноша	1437 г. к.	2	Так	Галицька
19	Крупські, г. Корчак	1502 б. с.	4	Ні	Холмська
20	Куропатви, г. Шренява	1496 х. к.	1	Так	Малопольща

Продовження таблиці 1

21	Лисаковські, г. Любич	1564 лб. к.	2	Так	Белзьке
22	Лігензи, г. Пулкозіц	1549 х. к.	2	Так	Сандомирське
23	Лянцкоронські, г. Задора	1510 г. п. с.	2	Так	Краківське
24	Мелецькі, г. Гриф	1547 п. в.	2	Так	Сандомирське
25	Ніщицькі, г. Правдич	1538 б. в.	1	Так	Мазовецьке
26	Одровонжі зі Спрови, г. Одровонж	1434 п. в.	7	Так	Малопольща
27	Ожеховські, г. Рогаля	1567 х. к.	1	Так	Холмська
28	Підецькі, г. Леліва	1485 р. в.	3	Так	Краківське
29	Подфіліпські, г. Цьолек	1506 к. к.	1	Так	Подільське
30	Потоцькі, г. Пилява	1569 г. п. с.	1	Так	Краківське
31	Сенявські, г. Леліва	1537 б. к.	4	Так	Львівська ?
32	Сененські, г. Дембно	1518 к. к.	3	Так	Львівська
33	Стадницькі, г. Шренява	1530 с. к.	1	Так	Краківське
34	Стажеховські, г. Нечуя	1542 б. к.	4	Так	Серадзьке
35	Тарновські, г. Леліва	1440 г. р. с.	3	Так	Краківське
36	Творовські, г. Пилява	1519 к. к.	2	Так	Серадзьке
37	Тенчинські, г. Абданк	1494 б. в.	8	Так	Краківське
38	Требуховські, г. Огоньчик	1560 б. с.	1	Так	Куявське
39	Угновські, г. Правдич	1495 б. к.	1	Так	Плоцьке
40	Фірлеї, г. Леварт	1527 х. к.	4	Так	Люблінське
41	Ходецькі, г. Огоньчик	1460 л. к.	8	Так	Куявське
42	Чурили, г. Корчак	1510 п. к.	1	Так	Перемишльська
43	Язловецькі, г. Адбанк ⁷	1430 к. с.	5	Так	Поділ., Руське
44	Яксманицькі, г. Леліва	1541 б. с.	1	Так	Перемишльська
45	Ярославські, г. Леліва	1465 г. р. с.	1	Так	Краківське

З таб. 1. випливає, що маємо справу з 45 родинами (родами), представники котрих посідали вищі земські і центральні городські уряди на терені трьох руських воєводств Польського королівства. Цю групу⁸ умовно можна поділити на кілька менших груп: а) за кількістю вищих урядів протягом цього часу (колонка 4); б) за найранішою датою отримання вищого уряду на цій території⁹ (колонка 3); в) за урядницьким досвідом на нижчих урядах в цих воєводствах, г) за місцем походження родини (колонка 6).

Насамперед важливо зазначити, що з попередньої доби лише представники 14 родин зберегли за собою вищі уряди у Руському, Подільському та Белзькому воєводствах. Це родини Балів,

Каменецьких, Кмітів, Колів, Крупських, Куропатв, Одровонжів зі Спрови, Пілецьких, Тарновських, Тенчинських, Угновських, Ходецьких, Язловецьких (гілка роду панів з Бучача) та Ярославських. А якщо подивитися на той факт, що такі родини як Бали, Крупських, Куропатви, Тенчинські, Угновські отримали перші сенаторські уряди та центральні старостинські уряди (уряд белзького старости для родини Крупських) після 1494 року, то зміни у цій урядницькій групі будуть ще більш разючими. Адже зі старих родин, що утвердилися тут у другій половині XIV-XV ст. продовжували посідати головні уряди представники родин Каменецьких, Кмітів, Колів з Далейова, Одровонжів зі Спрови, Пілецьких, Тарновських, Ходецьких та Язловецьких. Для деяких з них тримання урядів перетворюється на умовно спадкове, як для прикладу галицьке староство для родини Ходецьких, коли починаючи від 1452 і принаймні по 1529 рік її представники займали поодиночі або спільно цей уряд¹⁰.

Серед 45 родин, котрі посідали вищі уряди на руських землях у цей час, можемо виділити кілька груп. До першої групи зараховуємо родини, що мали один уряд. Таких родин 21. Якщо порівняти з попереднім періодом (1434-1506), то там таких родин було 26 з 43. До другої групи зараховуємо родини, що мали 2-5 урядів. Їх за цей період 20. У попередній період таких родин було 13.

Решта родин мали понад 5 вищих урядів. Таких родин маємо 4. Це Гурберти, Одровонжі зі Спрови, Тенчинські, Ходецькі. Кількісно ця група у XVI ст. не змінилася. Якщо у XV ст. до неї входили Бучацькі, Одровонжі зі Спрови, Кміти та Ходецькі, то у ранньоновий час Кмітів і Бучацьких замінили представники малопольського можновладства Тенчинські та середньоазаможний рід з Перемишльської землі Руського воєводства Гербурти.

Досвід урядування. Якщо подивитися на такий аспект як досвід урядування, то тут можна виділити декілька моментів. По-перше – персональний досвід кожного з вищих урядників в руських воєводствах. По-друге – досвід урядування в родині у попередні покоління. По-третє – чи обіймання вищих урядів дозволило родинам, котрі не входили до старих можновладних родин, увійти до чільної еліти Корони Польської у XVI столітті. Як видно у таб. 1, з 45 родин лише 3 не мали урядницького досвіду, або ми про це нічого не знаємо, з огляду на стан джерел та географію розселення роду. Отже, більшість родин мала певний досвід урядування, а деякі родини послали урядницькі посади ще в другій половині XIV – першій третині XV століття, ставши першими намісниками (старостами) на території руських земель Польського королівства. До таких родин можемо віднести Кмітів, панів з Тарнова, панів з Бучача тощо.

Певною закономірністю є урядницькі кар'єри в межах одного воєводства, як це видно на прикладі кар'єр представників родини панів з Бучача (Подільське воєводство) та Одровонжів (Руське воєводство) або в межах однієї з земель, до прикладу, Тенчинські у XVI столітті (Белзьке воєводство) або Мелецькі (Подільське воєводство).

Отже для більшості номінацій на вищі уряди потрібен був особистий досвід або урядування когось із родичів у попередньому поколінні.

Поседнання урядів. У XVI ст. середньоазаможна шляхта Польського королівства висунула низку вимог, котрі, на їхню думку,

мали б призвести до реформування держави. Серед цих вимог була одна, котра безпосередньо стосується нашої теми – це непеєднуваність або інкомпатібілію (від лат. *incomptabilis, incomptabilitas* – непеєднуваний, непеєднуваність) урядів. Прийнятий в 1454 р. на коронному з'їзді у Нешаві статут містив положення, згідно якого заборонялося пеєднання уряду воеводи і каштеляна з урядом ґродового старости (за винятком краківського воеводства)¹¹.

Таблиця 2

*Пеєднання урядів в Руському, Подільському та Белзькому воеводствах в 1506-1572 роках*¹²

№	Прізвище	Пеєднувані уряди	Примітки
1	Анджей Тенчинський	кр. с., люб. в., с. в., ґруб. с., сок. с., т. с., ойц. с., кр. к.	
2	Анджей Тенчинський 2	б. с., ґруб. с.	
3	Геронім Сенявський	г. с., кал. с.	
4	Єжи Крупський	х. с., б. с., б. к., л. к.	
5	Єжи Язловецький	к. к., ч. с.	
6	Кламенс Каменецький	с. к., с. с.	
7	Миколай Гербург	п. к., г. р. с., кра. с., с. в.	
8	Миколай Гербург II	г. р. с., г. к.	
9	Миколай Пілецький	б. в., кра. с.	
10	Миколай Потоцький	п. г. с., хм. с.	
11	Миколай Требуховський	б. с., гн. к., лел. с., бж. с.	
12	Миколай Язловецький	к. к., ч. с.	
13	Отто з Ходчі	л. к., г. с., п. в., р. в., г. р. с., к. в.	
14	Пйотр Бажа	г. р. с., п. к.	
15	Пйотр Фірлей	х. к., рад. с.	
16	Станіслав з Ходчі	г. п. с., г. р. с., л. к., г. с., т. с., люб. с.	
17	Станіслав Займойський	б. с., х. к.	
18	Станіслав Кміта	р. в., п. с.	
19	Станіслав Куропатва	х. к., х. с.	
20	Станіслав Лянцкоронський	г. п. с., п. в., с. в.	
21	Станіслав Одровонж зі Спрови I	г. р. с., б. в., п. в.	
22	Станіслав Тенчинський	б. с., лб. с., л. к., с. в., пар. с., у. с., к. в.	
23	Ян Бонер	х. к., вел. к.	
24	Ян Гербург II	с. к., п. с.	
25	Ян з Мельця	п. в., горд. с., самб. с., в. к. м.	
26	Ян з Тарнова	р. в., хм. с., стр. с., санд. с., люб. с., ж. с., к. в. г.	
27	Ян з Тенчина	б. в., п. в., люб. с., б. с., х. с., р. с., ґруб. с., сок. с., тиш. с., кр. с.	
28	Ян Коля з Далеяова	к. п. г., кам. с.,	
29	Ян Одровонж зі Спрови	самб. с.	

Як видно з наведеної у таблиці 2 інформації, приблизно 40% (29 з 73) осіб, що пеєдали вищі уряди у руських землях Польського королівства пеєднували уряди воеводи і каштеляна зі старостинськими урядами у ґродових та неґродових староставах.

Особливістю XVI ст. можуть бути поєднання з вищими надвірними урядами (маршалка, підчашія) та військовими (коронного великого гетьмана та коронного польного гетьмана).

Представники великих можновладних родин, які входили до кола малопольських панів, могли навіть у середині XVI ст. поєднувати цілу низку вищих земських і судових ґродських урядів. Якщо “нетипові” приклади з кінця XV – першої чверті XVI ст. викликали свого часу подив (для прикладу поєднання цілої низки ґродових староств Станіславом з Ходчі), то випадок Станіслава Тенчинського у розпал езекуційного руху ймовірно драгував око шляхті, яка прагнула ліквідувати такі корупційні поєднання. Отже, Тенчинський, отримавши у 1546 р. белзьке ґродове староство, наступного року отримав від короля й любачівське, які тримав разом до 1560 р. У 1551 р. він став львівським каштеляном, у 1554 р. авансував на сандомирське воєводство, з якого у 1555 р. перейшов на краківське¹³.

Досить нетиповою було поєднання урядів й Миколаєм Требуховським, котрий одночасно був белзьким старостою та гнзненським каштеляном та лельовським і бжеським старостою¹⁴. Це – єдиний приклад поєднання земського уряду з Великопольщі з ґродовим староством у центрі воєводства на руських землях. Так само викликає певне здивування поєднання урядів Станіславом Феліксом Лігензою, котрий у 1549 р. був холмським каштеляном, одночасно маючи “в кишені” уряд краківського бурґтрабія (1526-1553) та надвірний уряд коронного підчашія (1548-1549)¹⁵. У цьому випадку, швидше за все, йшлося про королівську ласку своєму надвірному урядникові за тривалу і віддану службу. Ще одним нетиповим сумісником з урядом холмського каштеляна у 1552-1554 рр. був Ян Бонер, котрий поєднував його з посадою великого краківського урядника (wielkozadca krakowski) та краківським бурґграфством¹⁶. Цікавим є приклад подільського воєводи (1547-1561 рр.) Яна з Мельця, котрий поєднував свій сенаторський уряд з надвірним урядом великого коронного маршалка у 1555-1561 рр.¹⁷ Таке поєднання виразно показує мету отримання вищого земського уряду – це місце у сенаті, адже великий коронний маршалок хоч і був першою людиною на королівському дворі, але згідно норм тогочасного права цей уряд не вважався сенаторським.

Окремо варто зупинитися на такому аспекті як посідання більшістю з вищих урядників неґродових староств таких як хмільницьке, червоногородське для Поділля, коломийське, стрийське, самбірське та ін. для Руського воєводства. Про функціонування уряду неґродового старости у XV-XVI ст. ми знаємо досить мало. Це пов'язано з практично повною відсутністю актових (замкових) книг для цих староств. Збережені поборові реєстри і люстраційні матеріали, починаючи з 60-х років XVI ст. демонструють нам доволі посередню прибутковість у триманні цих староств. Так Ян Мелецький, за підрахунками Анни Сухені-Ґрабовської, упродовж 1539-1557 рр. отримував з Хмільника 1788 злотих річного прибутку, що поступалося лише прибуткам з Городка і Самбора, 5165 і 11626 злотих відповідно¹⁸. Але тут не відображалися різноманітні прибутки, котрі міг отримати староста, враховуючи прикордонний статус

самого Хмільника. Одним з перших можновладців, котрий звернув свою увагу на прихований потенціал прибутковості Хмільника був Ян Амор Тарновський, котрий отримав це негродове прикордонне староство у 1531 р. Ймовірно це було пов'язано з виконанням ним функцій великого коронного гетьмана, що дозволяло досить добре орієнтуватися у реаліях на території Подільського воєводства.

Що стосується Самбора, то самбірське староство було не тільки найбагатшим на руських землях Польського королівства, а й одним з найприбутковіших у цілій Короні. Тому керівництво ним, навіть нетривалий час, дозволяло значно покращити своє матеріальне становище. Що робило його бажаним об'єктом для навіть найзаможнішої шляхти.

Ймовірно, що чемпіоном у одночасному обійманні негродових староств у першій половині XVI ст. на руських землях був Ян Тенчинський, котрий починаючи з 1509-1541 рр. був старостою в Любомлі, у 1519-1541 рр. – в Белзі, у 1523-1541 рр. – у Холмі і Ратно, у 1524-1541 рр. – у Грубешові, Сокалі, Тишовичах, у 1525-1541 рр. – у Красноставі. До того ж він отримав у 1525 р. холмську каштелянію, а починаючи від 1528 р. послідовно авансував з уряду белзького воєводи на подільського, далі – на руського і, нарешті, у 1537 р. – на уряд сандомирського воєводи¹⁹.

Урядницький аванс. У цей час теоретична схема кар'єрного зростання мало майже аналогічний як у 1434-1506 рр. вигляд: любачівський каштелян → сяноцький → холмський → галицький → перемишльський → белзький → кам'янецький → львівський → белзький воєвода → подільський → руський. Але прикладів таких довгих кар'єр з огляду на різні історичні традиції у контактах між цими землями не було ні в XV, ні в XVI століттях. Головним чинником тут виступали як значні відмінності між руськими землями, так і більша кількість бажаних посісти ці престижні сенаторські уряди.

Урядницький аванс для вищих урядників міг бути цілком герметичним – у межах одного воєводства. Таку кар'єру зробили: у Белзького воєводстві Анджей Дембовський (лб. к → б. к. → б. в.), Єжи Крупський (б. к. → б. в.) Ян Гербурт (люб. к. → б. к.), Миколай Лисаковський (лб. к. → х. к. → б. к.); Ян Творовський (к. к. → п. в.) у Подільському. Інша тенденція – в межах лише руських воєводств. Так, часто вища урядницька кар'єра починалася у Белзькому воєводстві, а наступним щаблем у кар'єрному зростанні були більш престижні подільське і руське воєводства. Такі переміщення зафіксовані у Миколая Сенявського (б. к. → б. в. → р. в.). Подальший аванс міг бути вже у так званих «верхніх» (від пол. «górnuch» тобто тих, що розташовані вище в урядницькій ієрархії) воєводствах – сандомирському і краківському. Таку кар'єру зробили Отто з Ходчі (л. к. → п. в. → р. в. → к. в.), Станіслав Лянцкоронський (г. п. с. → п. в. → с. в.), Миколай Каменецький (б. с. → к. в.) або Миколай Гербурт (Односький) (п. к → г. р. с. → с. в. → к. в.) та ін. Здебільшого це залежало від особистої волі короля та сприятливої ситуації з вакантними на той час урядами у більш престижні воєводства.

Окремо слід звернути увагу на уряди генерального руського і подільського старости. Особливий статус королівського намісника на території Подільського воєводства робив його першою особою серед усіх урядників²⁰. Але у XVI ст. ці уряди поступово втрачають свій “блиск”, притаманний їм у XV ст., коли уряд подільського старости був ключовим у новоствореному воєводстві і обіймання якого зробило у 30-х – поч. 60-х рр. XV ст. панів з Бучача некоронованими володарями усього прикордоння Польського королівства на сході. У XVI ст. уряд генерального подільського старости отримують переважно представники нових родин, котрі до того не мали нічого спільного з Подільським воєводством. Це були представники малопольського можновладства (Станіслав Лянцкоронський), вихідці з інших територій Польського королівства (Мацей Влодек з Германова, Миколай Потоцький, Миколай Бжеський) або взагалі вихідці з-поза меж держави (Миколай Іскшицький). Лише одна особа на цьому уряді належала до представників старого можновладства (Єжи Язловецький).

Дещо відмінною ситуація з урядом генерального руського старости була у Руському воєводстві. Цей уряд королівського намісника з середини XIV ст., з моменту приєднання цієї території до Польського королівства, був ключовим. Його посідали представники найвищих родин малопольського можновладства. У XVI ст. ситуація почала поволі змінюватися. Якщо упродовж першої третини століття з цим урядом пов'язані двоє представників родини панів з Ходчі і один з панів Одровонжів зі Спрови, то у подальшому його займають представники середньозаможної шляхти з перемишльської землі Руського воєводства (двоє Гербуртів, Пйотр Бажа) та сандомирського воєводства (Зигмунт Лігенза). Така зміна номенклатури родів на цьому уряді доволі добре корелюється з подільським воєводством у цей час, коли середньозаможна шляхта, завдяки військовій службі, родинним зв'язкам та протекції при королівському дворі поступово починає здобувати собі сенаторські уряди.

Якщо залишити осторонь Ходецьких і Одровонжів, то приміром для Лігензи цей уряд був вершиною його урядницької кар'єри, адже він помер у 1558 р. Для Пйотра Бажи посідання цього уряду дозволило у 1561 р. стати перемишльським каштеляном. А от у двох Миколаїв Гербуртів схема урядницького авансу була відмінною. Так Миколай Гербурт, який був старостою 1537-1555 рр. з 1535 р. був перемишльським каштеляном, а вже у 1553 р. отримав престижний уряд сандомирського воєводи, з якого наступного року авансував на уряд краківського воєводи²¹. Другий з Гербуртів, що був старостою у 1570-1593 рр., свій перший сенаторський уряд галицького каштеляна отримав лише у 1585 р.²² Усі ці кар'єрні схеми стають зрозумілішими, коли ми подивимося на них крізь призму родинних стосунків. Так, перемишльський каштелян Миколай Гербурт був одружений з Анною Тарновською, донькою Станіслава Тарновського, що для Гербуртів було своєрідним соціальним авансом²³. Що стосується родини Бажів, то їм у XVI ст. вдалося породичалася з представниками старих можновладних родин Кмітів і Тенчинських²⁴. Якщо придивитися ще детальніше, то виявиться, що

родини Бажів і Гербуртів, починаючи з початку XVI ст. були тісно пов'язані між собою. Отже тут простежується декілька шляхів урядницького авансу: по-перше – посідання уряду генерального старости (руського чи подільського), по-друге – наявність в родині сенаторів, по-третє – вдалі родинні стратегії.

Мабуть найбільш нетиповий аванс зробив Ян з Сенна, котрий упродовж тривалого часу (1543-1576) був галицьким каштеляном. Після смерті дружини, як зазначає Каспер Несецький, цей військовий (*maż wojewpny*) став побожним і обрав собі духовну кар'єру. Король Стефан Баторій надав йому львівське арцибіскупство, на якому він був до своєї смерті у 1582 р.²⁵

У XVI ст. система вищих урядів у руських воєводствах Польського королівства практично не зазнала ніяких змін з попереднім періодом. Винятком може слугувати запровадження у 1557 р. уряду любачівського каштеляна. Парадоксально, але у кількісному співвідношенні ми маємо такі самі показники номінацій на вищі уряди та практично ту саму кількість родин, що їх посідали. Відмінними будуть прізвища осіб, що обіймали їх. Важливим елементом стає посідання сенаторських урядів на руських землях для представників малопольського можновладства, що давало додаткове місце у сенаті.

Загалом стає функціонування такої інституції Польського королівства як сейм, з його двопалатною системою, зробило сенаторські уряди важливим елементом політичних стратегій для шляхти. Адже посідання хоча б одного, часом маргінального уряду дронжкового каштеляна, дозволяло через присутність на сеймі та при королівському дворі значно покращити як соціальний, так і матеріальний статус родини. В цей час фіксуються аванси на найвищі сенаторські уряди у Польському королівстві, коли початком кар'єри слугували скромні уряди каштелянів у руських воєводствах. Так, Миколай Гербурт Одновський ставши у 1535 р. перемишльським каштеляном у 1553 р. став сандомирським, а у 1554 р. – краківським воєводою.

Поряд з цим не варто нехтувати й родинними стосунками, коли молодші доньки можновладних родин віддавалися заміж за представників середньозаможної шляхти, яка у такий спосіб отримувала соціальний аванс, можливість протекції з боку великих родин, а іноді, як у випадку з родиною Бажів, й спадок цих родинам.

Загалом, як показує даний невеликий огляд, вища урядницька група була на перший погляд відкритою, адже у XVI ст. ми бачимо чимало нових родин, котрі у XV ст. не обіймали вищі земські уряди. З іншого боку, при детальнішому огляді може виявитися, що деякі родини намагалися «зарезервувати» за собою ці уряди (Тенчинські, Одровонжі, Мелецькі, Каменецькі). А якщо, як у випадку з Кмітами, рід припиняв своє існування, то спадок, а разом з ним й високий соціальний отримували представники середньозаможної шляхти (Гербурти, Бажі). Подальше опрацювання генеалогічних зв'язків у межах вищої і середньої урядницьких груп на території руських воєводств Польського королівства, може показати, що можливо лєвова частка урядницьких номінацій була всього-навсього родинною справою, де поява нових прізвищ мала вимушений характер.

ДОДАТОК

Руське воєводство

Воєводи

Ян Амор з Тарнова (1502-1507), Станіслав Кміта (1507-1511), Ян Одровонж зі Спрови (1511-1513), Отто з Ходчі (1515-1527), Ян з Тарнова (1527-1535), Ян Тенчинський (1535-1537), Станіслав Одровонж зі Спрови (1543-1544), Пйотр Фірлей (1545-1553), Миколай Сенявський (1553-1569), Єжи Язловецький (1569-1575)²⁶.

Каштеляни

Львівські: Отто з Ходчі (1505-1509), Ян Каменецький (1509-1511), Марцін Каменецький (1512-1515), Єжи Крупський (1515-1533), Станіслав Одровонж зі Спрови (1533-1535), Станіслав Кміта (1535-1536), Миколай Пілецький (1537-1551), Станіслав Тенчинський (1552-1554), Станіслав Гербурт (1554-1584)²⁷.

Галицькі: Пйотр з Ходчі (1502-1507), Ян з Ходчі (1518), Ян Коля з Далейова (1519-1541), Ян Сененський (1543-1576)²⁸.

Перемишльські: Рафал з Ярослава (1501-1507), Миколай з Пільчи (1508-1510), Анджей (Ян) Чурило (1510-1532), Станіслав Кміта (1533-1535), Миколай Гербурт (1535-1552), Станіслав Гербурт (1553-1554), Пйотр Боратинський (1555-1556), Ян Стажеховський (1556-1561), Пйотр Бажа (1561-1569), Анджей Ваповський (1570-1574)²⁹.

Сяноцькі: Мацей Бал (1495-1506), Клеменс Каменецький (1507-1530), Станіслав Стадницький (1530-1535), Анджей Стадницький (1535-1551), Збігнев Сененський (1551-1565), Ян Гербурт (1568-1577)³⁰.

Холмські: Станіслав Куропатва (1496-1520), Фелікс Зелінський (1522-1525), Станіслав Тарновський (1526-1527), Пйотр Фірлей (1527-1535), Станіслав Збонський (1535-1544), Миколай Граб'я (1544-1549), Станіслав Фелікс Лігенза (1549), Ян Бонер (1552-1554), Анджей Бзіцький (1555-1564), Ян Ожеховський (1567), Станіслав Замойський (1569-1572), Миколай Лисаковський (1572-1585)³¹.

Генеральні руські старости

Станіслав з Ходчі (1501-1529), Отто з Ходчі (1529-1534), Станіслав Одровонж (1534-1537), Миколай Гербурт (1537-1555), Зигмунт Лігенза (1555-1558), Пйотр Бажа (1558-1569), Миколай Гербурт (1570-1593)³².

Подільське воєводство

Воєводи

Павел Коля з Далейова (1502-1509), Отто з Ходчі (1509-1515), Марцін з Каменця (1515-1530), Станіслав Лянцкоронський (1530-1533), Ян з Тенчина (1533-1535), Станіслав Одровонж зі Спрови (1535-1542), Ян Творовський з Бучача (1543-1547), Ян Мелецький (1547-1561), Ян Стажеховський (1562-1567), Єжи Язловецький (1567-1569), Миколай Мелецький (1569-1585)³³.

Каштеляни

Якуб Подфіліпський (1506-1517), Ян Сенненський (1518-1519), Ян Творовський (1519-1543), Миколай Язловецький (1543-1559), Єжи Язловецький (1563-1567), Геронім Сенявський (1569-1575)³⁴.

Подільські генеральні старости

Станіслав з Ходчі (1494-1510), Станіслав Лянцкоронський (1510-1535), Миколай Ісковицький (1536-1540), Єжи Язловецький (1540-1542), Мацей Влодек (1543-1569), Миколай Потоцький (1569-1572), Миколай Бжеський (1572-1586)³⁵.

Белзьке воєводство

Воєводи

Станіслав Кміта з Вішніча (1501-1507), Ян Одровонж зі Спрови (1507-1511), Миколай Пілецький (1511-1527), Ян Тенчинський (1528-1533), Єжи Крупський (1533-1534), Станіслав Одровонж зі Спрови I (1535), Станіслав Одровонж зі Спрови II (1535-1536), Станіслав Кміта (1537-1538), Миколай Ніщицький (1538-1539), Миколай Сенявський (1542-1553), Войчех Стажеховський (1554-1556), Ян Фірлей (1556-1560), Анджей Дембовський (1563-1573)³⁶.

Каштеляни

Белзький: Дерслав Угновський (1495-1508), Єжи Крупський (1508-1515), Миколай Пілецький (1515-1537), Миколай Сенявський (1537-1542), Войчех Стажеховський (1542-1554), Ян Фірлей (1554-1556), Пйотр Боратинський (1556-1558), Анджей Дембовський (1558-1563), Ян Гербурт (1564-1569), Анджей Тенчинський (1569-1574)³⁷.

Любачовський: Анджей Дембовський (1557-1558), Ян Гербурт (1558-1564), Миколай Лисаковський (1564-1572)³⁸.

Белзькі старости

Єжи Крупський (1502-1519), Анджей Тенчинський (1519-1536) та Ян Тенчинський (1519-1541), Ян Яксманицький (1541-1546), Станіслав Тенчинський (1546-1560), Миколай Требуховський (1560-1563), Станіслав Займойський (1563-1572), Ян Замоїський (1572-1605)³⁹.

Примітки:

1. Дана стаття є продовженням публікації на цю тему. див. : Михайловський В. Вищі урядники Польського королівства на руських землях у 1434-1506 роках : спроба колективного портрету / В. Михайловський // *Theatrum humanae vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. – К., 2012. – С. 162-177.
2. *Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku*. Spisy / opr. H. Gmiterek i R. Szczygieł. – Kórnik, 1992. – № 905. – S. 130.
3. Скорочення вжиті у таблиці та у статті: г. – герба, б. в. – белзький воєвода, п. в. – подільський воєвода, р. в. – руський воєвода; б. к. – белзький каштелян, г. к. – галицький каштелян, к. к. – кам'янецький

- каштелян, л. к. – львівський каштелян, лб. к. – любачівський каштелян, п. к. – перемишльський каштелян, с. к. – сяноцький каштелян, х. к. – холмський каштелян; б. с. – белзький староста, г. п. с. – генеральний подільський староста, г. р. с. – генеральний руський староста, к. с. – кам'янецький староста.
4. Мається на увазі кількість вищих урядів за 1506-1572 роки в руських воеводствах Польського королівства.
  5. Йдеться про посідання будь-якого нижчого у ієрархії уряду перед вказаною у колонці «Перша згадка з урядом на руських землях».
  6. Тут подано інформацію про ймовірну територію походження родин. Для руських земель зазначено лише землю, для решти – воеводство або регіон (земля). Складність з точним визначенням полягає у відсутності генеалогічно-простографічних досліджень для більшості зазначених родин.
  7. Нашадки Теодорика з Бучача у XVI ст. почали використовувати прізвище Язловецькі, за місцем головної резиденції цієї гілки панів з Бучача.
  8. Термін група використано тут як дослідницький, з метою узагальнення осіб котрі посідали вищі уряди, і він не містить ніяких ознак притаманних визначенню групи у соціології.
  9. Звісно, що для таких родин як Тенчинські та Тарновські ця позиція є доволі умовною, зважаючи, що ці родини ще з середини XIV ст. входили до стислої групи малопольського можновладства.
  10. Urzędnicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku. Spisy / opr. K. Przyboś. – Wrocław etc. 1987. – № 334-342. – S. 66-68.
  11. Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatus / ed. I.V. Bandtke. – Varsaviae, 1831. – P. 272. III. In capitaneos non constituentur dignitarii. Item cum singula officia suis sint actibus deputata, pollicemur : quod in nullis terris regni nostri palatinum aut castellanum in capitaneum praeferemus, praeter capitaneum Stacoviensem. В іншій версії цього статут. IV. De capitaneis ordinandis. Item, quod nullus palatinorum fiat capitaneus in aliqua terra, dempto solum et excepto capitaneatu Cracoviensi.
  12. Скорочення використані у таб. 2 : вел. к. – великий краківський урядник, к. в. к. – коронний великий гетьман, к. п. к. – коронний польний гетьман, люб. в. – люблінський, к. в. – краківський, с. в. – сандомирський воевода, гн. к. – гнезненський, кр. к. – краківський каштелян, бж. с. – бжеський, бс. с. – буський, г. с. – галицький, гор. с. – горodelський, город. с. – городоцький, гра. с. – грабовецький, груб. с. – грубешівський, ж. с. – жидачівський, кал. с. – калуський, кам. с. – кам'янський, кра. с. – красноставський, лел. с. – лельовський, люб. с. – любачівський, ойц. с. – ойцовський, пар. с. – парчувський, п. с. – перемишльський, р. с. – радомський, с. с. – сяноцький, самб. с. – самбірський, санд. с. – сандомирський, сок. с. – сокальський, стр. с. – стрийський, т. с. – теребовельський, у. с. – ужендовський, х. с. – холмський, хм. с. – хмільницький, ч. с. – червоногородський староста.
  13. Urzędnicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy / opr. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – № 404. – S. 107.
  14. Urzędnicy wielkopolscy XVI-XVIII wieku. Spisy / opr. A. Bieniaszewski. – Wrocław etc., 1987. – № 45. – S. 38.
  15. Urzędnicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy. – № 881. – S. 174; Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy / opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela i in. – Kórnik, 1992. – № 69. – S. 34.
  16. Urzędnicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy. – № 817. – S. 166.

17. Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 407. – S. 79.
18. Sucheni-Grabowska A. Badania nad elitą władzy w latach 1551-1562 / A. Sucheni-Grabowska // A. Sucheni-Grabowska Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa. – Warszawa, 2009. – S. 159. – Tab. 2.
19. Urzędnicy podolscy XIV-XVIII wieku. Spisy / opr. E. Janas, K. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 237.
20. Йдеться про право старости робити застави королівщин на суму до 50 гривень у польській монеті.
21. Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI-XVIII wieku. Spisy / opr. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – № 949. – S. 123; Urzędnicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy. – № 403. – S. 106.
22. Urzędnicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 87. – S. 43.
23. Dworzaczek W. Genealogia. Tablicy / W. Dworzaczek. – Warszawa, 1959. – Tab. 95.
24. Не вдаючись у цій статті в детальне описування родинних стосунків Бажів та Гербуртів, зазначу, що Станіслав Бажа успадкував маєток по своїй матері Анні з Кмітів, а його молодша сестра Катажина стала дружиною Станіслава Гербурта з Доброміля, котрий був перемишльським та львівським каштеляном. див. : W. Dworzaczek Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego / W. Dworzaczek. – Warszawa, 1985. – S. 256.
25. Niesiecki K. Herbarz Polski / K. Niesiecki. – Lipsk, 1841. – T. VIII. – S. 359-360. З отримання сану архиєпископа Несецький подає цікаву інформацію про слабе знання латини Сененським : «...wprawdziec nie wielkiego poleru był w naukach, atoli rozsądnego w rzeczach swoich rozeznania : ztąd gdy z Stefanem Królem gadał Łacińskim językiem, ale się często w nim potykał, rzekł Stefan, Mirum quod Episcopus, et tamen latine nescit, na co on : i to niemniej dziwna, że Królem Polskim Stefan, a po Polski nie umie».
26. Urzędnicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 1240-1250. – S. 159-160.
27. Ibidem. – № 835-843. – S. 116-117.
28. Ibidem. – № 80-83. – S. 43.
29. Ibidem. – № 1664-1672. – S. 201-202.
30. Ibidem. – № 2251-2256. – S. 263.
31. Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 1093-1104. – S. 152-153. У списку урядників наступним зазначено Миколая Лисаковського, який згадується холмським каштеляном під датою 21 липня 1572 р. Упорядники посилаються на «Odrisy laudów bełskich z lat 1572-1667», що зберігаються у відділі рукописної книги Наукової бібліотеки Львівського університету імені Івана Франка (Рукопис 2402.III). про цей рукопис див. : О. Вінниченко Невиданий 26-ий том «Atków grodzkich i ziemskich» / О. Вінниченко // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 207-217. Ймовірно, що Лисаковський дістав номінацію на цей уряд перед смертю Сигізмунда II Августа, адже його попередник помер перед 8 квітня 1572 р. У верстці цього 26-го тому, що зберігається у Вроцлаві, в лядві Белзького воеводства від 21 липня 1572 р. серед свідків зазначений з цим урядом Лисаковський (Mikołaja Łysakowskiego, kasztelana chełmskiego, jako w ziemi bełzkiej osiadłego), див. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Wrocławiu. Dział rękopisów. – Sygn. 15961. – S. 5.
32. Urzędnicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 1176-1182. – S. 151-152.

33. Urządnicy podolscy XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 629-639. – S. 144-145.
34. Ibidem. – № 195-200 – S. 66-67.
35. Ibidem. – № 553-559. – S. 130-132. Миколай Бжеський отримав номінацію на цей уряд 19 червня 1572 р.
36. Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy. – № 367-379. – S. 69-71.
37. Ibidem. – № 48-57. – S. 32-33.
38. Ibidem. – № 905-907. – S. 130-131.
39. Ibidem. – № 315-322. – S. 62-64.

В статтє проанализирована проблема занятия чиновничьих постов в Руськом, Белжском, Подольском воеводствах Польского королевства в XVI веке. Выяснено, что большинство постов занимали представители некоторого круга шляхетских семейств, для которых эти посты были основой социального престижа, материального обогащения и карьерного роста.

Ключевые слова: *шляхта, сімейства, чины, каштелян, воевода.*

Отримано: 12.11.2012

УДК 94(438)“1649”

Олександр Юга
(Кам'янець-Подільський)

ПОЗИЦІЯ ЕЛІТИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЩОДО ЗБОРІВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1649 РОКУ ТА ПРОБЛЕМА ЙОГО РАТИФІКАЦІЇ

В статті з'ясовується ставлення польської політичної еліти до укладеного в серпні 1649 року Зборівського договору та його ратифікації на сеймі.

Ключові слова: *Річ Посполита, Україна, еліта, сейм, Зборівський договір, “українська проблема”.*

Однією з важливих подій в історії польсько-українських відносин середини XVII століття стало укладення 18 серпня 1649 року Зборівського договору. Справа в тому, що укладений договір змінив правовий статус козацької України. Уряд Речі Посполитої був змушений юридично визнати автономію козацької України в межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воеводств, внаслідок чого остання де-факто стала суб'єктом міжнародних відносин й отримала міжнародне дипломатичне визнання. Зрозуміло, що такий розвиток подій не міг не вплинути на подальший характер польсько-українських відносин. Відтак постає запитання, наскільки укладений договір відповідав інтересам політичної еліти Корони Польської та які варіанти розв'язання “української проблеми”¹ пропонувалися її представниками?

Як відзначав М. Грушевський, “Зборівський фінал був важким ударом і для одної і для другої сторони. Обидві відчули його тяжке розчарування по всіх зусиллях – і обидві всіма силами намагалися не показати цього перед широким світом: удавали вдоволення з світлих результатів перемоги”². Проте, свідок і учасник подій